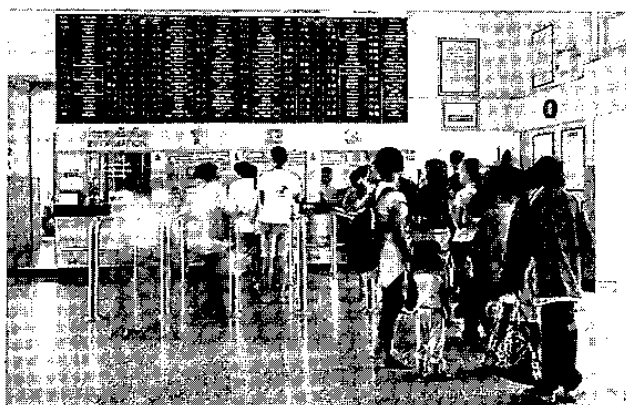

การปรับตัวทางเศรษฐกิจของ

ผู้ย้ายถิ่นกลับ

หลังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจไทย

ดร.รังสรรค์ สิงห์เลิศ*

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาความเปลี่ยนแปลงของคุณลักษณะด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในตัวของผู้ย้ายถิ่นกลับ และอิทธิพลของปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม ประชากร และจิตวิทยาที่มีต่อการปรับตัวทางเศรษฐกิจของผู้ย้ายถิ่นกลับ โดยทำการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ย้ายถิ่นกลับในเขตจังหวัดมหาสารคาม ขอนแก่น กาฬสินธุ์ และร้อยเอ็ด จำนวน 400 คน สถิติที่ใช้ทดสอบสมมติฐาน ได้แก่ ค่าที (t - test) การวิเคราะห์จำแนกประเภท (Discriminant Analysis) แบบเป็นขั้นตอน (Stepwise Method) และ สหสัมพันธ์แคนโนนิคอล (Canonical Correlation Analysis)

ผลการวิจัย พบว่า ผู้ย้ายถิ่นกลับมีการพัฒนาตัวเองเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ในด้านตำแหน่งหน้าที่ทางสังคมในหมู่บ้าน ทักษะงานด้านอาชีพ การประกอบอาชีพ ระดับการศึกษา ความกระตือรือร้นมุ่งมั่นในการประกอบอาชีพ ความเชื่อมั่นในตนเอง การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมของหมู่บ้าน การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และการบริโภคสินค้า

ตัวแปรที่มีอิทธิพลทางบวกต่อการปรับตัวทางเศรษฐกิจของผู้ย้ายถิ่นกลับอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และสามารถจำแนกกลุ่มผู้ย้ายถิ่นกลับที่สามารถ และ ไม่สามารถปรับตัวทางเศรษฐกิจได้ โดยเรียงลำดับจากที่มีอิทธิพลมากที่สุดไปหาน้อยที่สุด คือ ระดับผลการเรียน ทักษะงานด้านอาชีพ ความ

*ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

กระตือรือร้นมุ่งมั่นในการประกอบอาชีพ ลักษณะของงานที่ทำช่วงย้ายถิ่น ความเชื่อมั่นในตนเอง จำนวนเงินที่นำกลับมามาตั้งตัว และ ระดับการศึกษา โดยประสิทธิภาพการคาดประมาณของสมการจำแนกประเภทที่ได้มีความถูกต้องถึงร้อยละ 99.00

ผลจากการศึกษาทำให้ได้ข้อคิดว่าการย้ายถิ่นออกจากหมู่บ้านของชาวอีสานได้ส่งผลต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เหล่านี้ให้มีความรู้ความสามารถ มีการพัฒนาคุณลักษณะด้านต่าง ๆ ไปในทางที่ดีขึ้น และเมื่อคนเหล่านี้ย้ายถิ่นกลับสู่มาตุภูมิ ก็กลายเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนและพัฒนาหมู่บ้านของตน อันส่งผลดีต่อการพัฒนาประเทศ

Abstract

The objectives of this research were to study the change of aspects of return migrants, and various influencing factors concerning the economic, social, demographic and Psychological situation on economic adaptation of return migrants. The sample subjects were 400 return migrants in Maha Sarakham, Kalasin, Khonkaen and Roi-Et. The data was analyzed by computer and the research statistics used were t - test, discriminant analysis (stepwise method) and canonical correlation analysis.

The results were as follow:

The return migrants have changed many aspects: their social position, professional skills, job, education, activeness, self-confidence, social participation, getting

information and consumption of various products.

The findings revealed 7 variables which discriminated between the groups of successful and unsuccessful return migrant on the economic adaptation. Seven variables were listed respectively according to their degree of discriminating power as follow : learning proficiency, professional skills, activeness, jobs experience, self-confidence, funds, and educational background. The overall percentage classifying the two return migrant groups through the above discriminatory factors were 99.00.

In conclusion, the study indicates that the return migrants get more work experience and knowledge when they move to another community. They are able to apply their knowledge and experience to develop themselves and their community. Therefore, they take an important role in developing their community and country as well.

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเริ่มประสบภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจในปลายปี พ.ศ. 2539 นอกจากจะเกิดภาวะการหยุดชะงักของการลงทุนแล้ว ยังเกิดภาวะการชะลอตัวในการผลิต กิจกรรมหลายประเภทลดกำลังการผลิต โรงงาน และ สถานประกอบการจำนวนมากต้องลดพนักงาน หรือบางแห่งต้องปิดกิจการ ดังนั้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา จนถึง ปี พ.ศ. 2541-2542 จะเห็นปรากฏการณ์อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานกลับภูมิลำเนา (นงลักษณ์

สุพรรณไชยมาตย์ และคณะ, 2544) ปี พ.ศ. 2540 มีผู้ย้ายถิ่นออกจากเมืองไปสู่เขตชนบท 1,173,868 คน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจที่มีต่อการย้ายถิ่นกลับของแรงงานจากชนบท (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2540) บางคนสามารถปรับตัวทางเศรษฐกิจใช้ชีวิตในชนบทได้แต่บางคนก็ไม่สามารถปรับตัวทางเศรษฐกิจได้ ปรากฏการณ์ดังกล่าวน่าศึกษาเพื่อให้ทราบว่า มีเหตุปัจจัยใดที่มีอิทธิพลทำให้ผู้อพยพย้ายถิ่นกลับภูมิลำเนาเดิมเหล่านี้เกิดความแตกต่างกันขึ้นในด้านการปรับตัวทางเศรษฐกิจ

เครื่องมือและวิธีการศึกษา

1. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

1.1 แบบสำรวจข้อมูลพื้นฐานทั่วไปทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากรของกลุ่มตัวอย่าง เป็นลักษณะทั้งให้เติมคำลงในช่องว่างและแบบตรวจสอบรายการ

1.2 แบบวัดทางจิตวิทยา ได้แก่ แบบวัดความกระตือรือร้นมุ่งมั่นในการประกอบอาชีพ และแบบวัดความเชื่อมั่นในตนเอง มีลักษณะเป็นมาตราส่วนประมาณค่า ตามวิธีการของลิเคิร์ต (Likert Scale)

1.3 แบบสำรวจความเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับผู้ย้ายถิ่นกลับ มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ

1.4 แบบสอบถามวัดตัวแปรอิสระ มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ ได้แก่ จำนวนเงินที่นำกลับมาตั้งตัว ขนาดที่ดินทำกิน ระดับผลการเรียนทักษะงานด้านอาชีพ ลักษณะของงานที่ทำช่วงย้ายถิ่น ระดับการศึกษา จำนวนการย้ายที่ทำงาน อายุ ระยะเวลาในการย้ายถิ่น ภาระพึ่งพิงในครัวเรือน ขนาดของครัวเรือน ระยะทางที่ย้ายถิ่น

2. วิธีการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบมุ่งพรรณนาปรากฏการณ์ (Descriptive Research) และการวิจัยแบบมุ่งอธิบายการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ (Explanatory Research) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกันเพื่อสร้างข้อสมมติฐานเชิงทฤษฎี (Theoretical Hypothesis) แล้วพิสูจน์ตรวจสอบความถูกต้องของสมมติฐานกับข้อมูลเชิงประจักษ์ (Empirical Data) ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ และร้อยเอ็ด

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ใช้พนักงานสัมภาษณ์ที่เป็นนักศึกษาระดับปริญญาโทสาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาจำนวน 30 คน และ นักศึกษาระดับปริญญาตรีเอกการพัฒนชุมชนจำนวน 10 คน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม ใช้ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

4.2 การวิเคราะห์ข้อมูลเปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นการทดสอบค่าที (Paired - Samples t - test)

4.3 การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวทางเศรษฐกิจของผู้ย้ายถิ่นกลับ ใช้การวิเคราะห์จำแนกประเภทแบบเป็นขั้นตอน และสหสัมพันธ์แคนโนนิคอล

ผลการศึกษา

โดยเฉลี่ยแล้วผู้ย้ายถิ่นกลับมีอายุขณะที่ย้ายถิ่นออกจากหมู่บ้านครั้งแรก 22 ปี อายุเมื่อย้ายถิ่นกลับสู่มาตุภูมิ 32 ปี สมรสก่อนการย้ายถิ่นออกครั้งแรก ร้อยละ 46.37 และสมรสช่วงย้ายถิ่นออก ร้อยละ 53.63 คู่สมรสเป็นคนต่างถิ่นร้อยละ

58.25 เป็นคนในหมู่บ้าน/ตำบลเดียวกันร้อยละ 41.75 พบกับคู่สมรสในหมู่บ้านเดียวกันร้อยละ 47.32 และ พบกันในแหล่งที่ย้ายถิ่นไปทำงานร้อยละ 52.68 สาเหตุที่ย้ายถิ่นกลับ เนื่องจากถูกให้ออกเพื่อลดพนักงานบริษัทร้อยละ 37.77 ถูกลดเงินเดือนร้อยละ 24.46 บริษัทหยุดกิจการ ร้อยละ 37.77 ทรัพย์สินที่ได้จากการย้ายถิ่น ได้แก่ รถมอเตอร์ไซด์ รถยนต์ รถไถนาเดินตาม ตู้เย็น พัดลม โทรทัศน์ โทรศัพท์มือถือ วิทยุ เทป วีดีทัศน์ เครื่องเล่นวีซีดี เป็นต้น ปัญหาที่พบในการกลับมาดำรงชีวิตในบ้านเกิด คือไม่มีงานที่ตรงกับทักษะฝีมือให้ทำ เจ็บเหงา ไม่สนุก ไม่มีแหล่งบันเทิงให้เที่ยว หมู่บ้านล้าหลังไม่ทันสมัย เป็นต้น ผู้ที่คิดว่าจะไม่ย้ายถิ่นอีก ร้อยละ 51.50 และผู้ที่คิดว่าจะย้ายถิ่นอีกหากเศรษฐกิจฟื้นตัวอีกครั้ง ร้อยละ 48.50

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับผู้ย้ายถิ่นกลับพบว่า ผู้ย้ายถิ่นกลับเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ระหว่างก่อนและหลังการย้ายถิ่นกลับในทุก ๆ ด้าน ได้แก่ ตำแหน่งหน้าที่ในสังคม จำนวนทักษะงานด้านอาชีพ การทำมาหากินประกอบอาชีพ ระดับการศึกษา ความกระตือรือร้นมุ่งมั่นในการประกอบอาชีพ ความเชื่อมั่นในตนเอง การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมของหมู่บ้าน

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวทางเศรษฐกิจของผู้ย้ายถิ่นกลับอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เรียงลำดับจากอิทธิพลมากไปน้อยตามลำดับ คือ ระดับผลการเรียน ทักษะงานด้านอาชีพ ความกระตือรือร้นมุ่งมั่นในการประกอบอาชีพ ลักษณะของงานที่ทำช่วงย้ายถิ่น ความเชื่อมั่นในตนเอง จำนวนเงินที่นำกลับมาตั้งตัว และระดับการศึกษา ทั้ง 7 ตัวแปรมีทิศทางความสัมพันธ์เชิงบวกกับตัวแปรตาม สมการ

จำแนกที่ได้สามารถคาดคะเนความเป็นสมาชิกของกลุ่มผู้ย้ายถิ่นกลับที่สามารถและไม่สามารถปรับตัวทางเศรษฐกิจถูกต้องถึงร้อยละ 99.00

อภิปรายผล

1. ระดับผลการเรียนเป็นตัวแปรที่มีอิทธิพลสูงที่สุดต่อการปรับตัวทางเศรษฐกิจของผู้ย้ายถิ่นกลับ และมีอิทธิพลในทางบวก ซึ่งหมายความว่า ผู้ย้ายถิ่นกลับที่มีระดับผลการเรียนดีก็จะมีความสามารถในการทำมาหากินประกอบอาชีพเลี้ยงครอบครัวได้ดียิ่งขึ้นมากกว่าผู้ย้ายถิ่นกลับที่มีระดับผลการเรียนต่ำกว่า ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากมีระดับสติปัญญาที่ดีกว่าเมื่อย้ายถิ่นออกจากหมู่บ้านจะสามารถเรียนรู้ ปรับตัว ชิมชัບเอาวิธีการคิด วิธีการทำงาน จดจำ ลอกเลียนแบบเทคโนโลยีการทำมาหากิน และอื่น ๆ ได้มากกว่าส่งผลให้เมื่อกลับสู่ชนบทสามารถปรับตัวทางเศรษฐกิจได้ดีกว่า

2. ทักษะงานด้านอาชีพ มีอิทธิพลอันดับ 2 ในทางบวก หมายถึง ผู้ที่มีทักษะงานด้านอาชีพยิ่งมากเท่าใด มีความสามารถในการทำมาหากินหลายอาชีพมากเพียงใด ก็จะมีความสามารถในการทำมาหากินประกอบอาชีพเลี้ยงครอบครัวได้ดีกว่า สอดคล้องกับความเชื่อที่ว่า การย้ายถิ่นเป็นวิธีการหนึ่งในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development) เพราะผู้ย้ายถิ่นจะมีการพัฒนาทักษะ มีความชำนาญงานในอาชีพบางอย่างเพิ่มขึ้น และทักษะที่สั่งสมไว้ระหว่างที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองจะนำสิ่งเหล่านี้มาเผยแพร่แก่ผู้ที่อยู่ในชุมชน (Parnwell, 1993, p. 144)

3. ความกระตือรือร้นมุ่งมั่นในการประกอบอาชีพ มีอิทธิพลอันดับที่ 3 ในทางบวก หมายถึงผู้ที่มีความกระตือรือร้นมุ่งมั่นในการประกอบอาชีพมากเท่าใด โดยจะคล่องแคล่ว

ว่องไว เดินเร็ว ยิ้มแย้มแจ่มใส พุดเก่ง อธิบายถึงความภาคภูมิใจในความสำเร็จของตน ซึ่งอาจเป็นผลสืบเนื่องมาจากกระบวนการย้ายถิ่นที่ผ่านมามากมายปีได้หล่อหลอมเปลี่ยนแปลงวิธีการคิด วิธีการทำงานของผู้ย้ายถิ่นไปในทางที่ดีขึ้น กระฉับกระเฉง ว่องไวมากขึ้นนั่นเอง

4. ลักษณะของงานที่ทำช่วงย้ายถิ่น มีอิทธิพลอันดับ 4 ในทางบวก หมายถึงผู้ที่ทำงานช่วงย้ายถิ่นเป็นงานที่ต้องใช้ความรู้ความสามารถมากเท่าใด เป็นงานที่ต้องใช้การคิดการตัดสินใจ เป็นงานที่ต้องใช้ความรับผิดชอบสูงมากเท่าใด ก็จะมีความสามารถในการทำมาหากินประกอบอาชีพเลี้ยงครอบครัวได้ดียิ่งขึ้นซึ่งอาจจะเกี่ยวกับการได้ใช้สติปัญญาในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ นั้นเอง

5. ความเชื่อมั่นในตนเอง มีอิทธิพลอันดับ 5 ในทางบวก หมายถึงผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตนเองมากเท่าใด ก็จะมีความสามารถในการทำมาหากินประกอบอาชีพเลี้ยงครอบครัวได้ดียิ่งขึ้นซึ่งอาจเป็นผลสืบเนื่องมาจากกระบวนการย้ายถิ่น คนเหล่านี้ได้ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ ในการติดต่อสื่อสาร และมีปฏิสัมพันธ์กับคนระดับต่าง ๆ มากมายจึงก่อให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเองมากขึ้น

6. จำนวนเงินที่นำกลับมามาตั้งตัว มีอิทธิพลอันดับ 6 ในทางบวก หมายถึงผู้ที่นำเงินกลับมาตั้งตัวมากเท่าใด ก็จะมีความสามารถในการทำมาหากินประกอบอาชีพเลี้ยงครอบครัวได้ดียิ่งขึ้น

7. ระดับการศึกษา มีอิทธิพลอันดับสุดท้าย ในทางบวก หมายถึงผู้ที่มีระดับการศึกษาสูงมากเท่าใด ก็จะมีความสามารถในการทำมาหากินประกอบอาชีพเลี้ยงครอบครัวได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สะอาด สนิชโยทัยว่าระดับการศึกษาเป็นตัวกำหนดระดับอาชีพ และ

ระดับอาชีพจะเป็นตัวกำหนดฐานะทางเศรษฐกิจ (Sinchai, 2001, p. 78)

ข้อเสนอแนะ

การย้ายถิ่นออกจากชนบทสู่เมืองถือเป็นการพัฒนาศักยภาพคนให้กลายเป็นคนทรัพยากรมนุษย์ที่มีสมรรถนะด้านต่าง ๆ สูงขึ้นในหลาย ๆ ด้าน เพื่อกลับมาเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชนบทตามภูมิให้เจริญก้าวหน้าขึ้น ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาประเทศ อีกทางหนึ่ง ในต่างประเทศ เช่น ในประเทศจีน จากการศึกษาของ ราเชล เมอร์ฟี (Murphy, 2002) เกี่ยวกับการพัฒนาเปลี่ยนแปลงชนบทจีนโดยผู้ย้ายถิ่นกลับ ที่จังหวัดเจียงซี (Jiangxi province) ชี้ให้เห็นถึงความสามารถด้านการประกอบอาชีพที่ผู้ย้ายถิ่นกลับซึมซับมาสู่การลงทุนประกอบอาชีพในบ้านเกิด ช่วยให้ชนบท มีความเจริญก้าวหน้าขึ้น และในอินเดีย เป็นการย้ายถิ่นกลับประเทศของบุคลากรด้านไอที และคอมพิวเตอร์ชาวอินเดียที่ไปทำงานในซิลิคอนวัลเลย์ มลรัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา จากการศึกษาของ ซิงห์ (Singh, 2003) พบว่าผู้ย้ายถิ่นกลับชาวอินเดียได้ใช้ประสบการณ์ที่ทำงานในซิลิคอนวัลเลย์กลับไปพัฒนาประเทศอินเดียให้เจริญก้าวหน้าทางไอที และคอมพิวเตอร์มากกว่าประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชีย โดยทำให้เมืองบังกาลอร์ (Bangalore) กลายเป็นเมืองซิลิคอนวัลเลย์ แห่งอินเดีย และทำรายได้มหาศาลให้แก่ประเทศอินเดียในปัจจุบัน จากนั้นก็กระจายความเจริญด้านไอทีและคอมพิวเตอร์ ไปยังเมืองเดลี (Delhi) มุมไบ (Mumbai) และไฮเดอราบัด (Hyderabad)

ดังนั้นรัฐบาลไทยควรใช้นโยบายเกี่ยวกับการย้ายถิ่นของชาวชนบทอีสาน ไปในทางปล่อยให้

เป็นไปโดยธรรมชาติ ให้ชาวชนบทอิสานมีโอกาสในการย้ายถิ่นไปทำงานในพื้นที่ที่หลากหลายทั่วประเทศ และในอาชีพที่หลากหลายเพื่อพัฒนาตัวเองทั้งด้านการประกอบอาชีพ และด้านการสร้างเสริมบุคลิกลักษณะ แรงจูงใจ ความกระตือรือร้น และความเชื่อมั่นในตัว ให้พัฒนาเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เพื่อกลับมาเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญในการพัฒนาชนบทต่อไป โดยที่รัฐไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดเลย แต่กระบวนการย้ายถิ่นเป็น

ผู้สร้างสิ่งเหล่านี้ให้เกิดขึ้นในตัวผู้ย้ายถิ่น และรัฐบาลไทยควรมีนโยบายในการโน้มน้าว ชักนำ จูงใจให้ผู้ย้ายถิ่นชาวอิสานที่ย้ายถิ่นไปสู่ที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ ให้ย้ายถิ่นกลับสู่มาตุภูมิ เมื่อเวลาผ่านไปช่วงเวลาหนึ่ง ประมาณ 10 - 15 ปี ที่ได้สั่งสมความรู้และประสบการณ์ในการประกอบอาชีพที่หลากหลาย ตลอดจนทรัพยากรเงินทองที่มีมากพอสมควร ให้นำกลับไปพัฒนามาตุภูมิในให้เจริญก้าวหน้า

บรรณานุกรม

- จรัญญา วงษ์พรม และคณะ. (2545). **ทางเลือกของชนบทอิสานในภาวะวิกฤตแรงงานอพยพกลับถิ่น**.
ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นงลักษณ์ สุพรรณไชยมาตย์ และคณะ. (2544). **การศึกษาการปรับตัวของแรงงานคืนถิ่นในระบบเกษตรอิสาน**. ขอนแก่น : คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- วรวิทย์ เจริญเลิศ และคณะ. (2543). **การเลิกจ้าง : แรงงานคืนถิ่น ปัญหาและผลกระทบต่อชุมชนในภาคอิสาน**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิอิอาร์มณั พงศ์พจน์.
- สุธรรม นันทมงคลชัย. (2544, มกราคม 2). "การศึกษาคุณลักษณะของผู้ย้ายถิ่นกลับในช่วงภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ". **วารสารประชากรและสังคม**, 9.
(2543, มีนาคม 1). "วิกฤตเศรษฐกิจ :ผลกระทบ ต่อการเคลื่อนย้ายแรงงานออกจากกรุงเทพมหานคร". **วารสารประชากรศาสตร์**, 16.
- Parnwell, Mike. (1993). **Population Movement and the Third World**. London: routledge.
- Singh, Shinu. (2003). "Economic Impact of Return Migrant of Highly -Skilled I.T. Professional From the United State to India" **International Social Science Journal**. Vol.28, No. 4 march.
- Sinchai, Sa-ard (2001). **Migration Behaviors of Thai-Muslim Household : A Case Study of Yala Patani and Narathiwat Provinces, Thailand**. Dissertation for The Degree of Doctor of Education. Population Education, Mahidol University.